

Aproape peste tot, în afară de Paris, facultatea de drept era cea mai importantă, uneori chiar singura existentă, precum la Angers sau Orléans în secolul al XIV-lea; în alte părți, preponderența rămânea zdrobitoare și efectivele ei contrastau cu puținătatea celor din facultățile de teologie sau de medicină. Pentru a relua exemplul deja citat al Universității din Avignon, registrul matricol ne arată că, între 1430 și 1478, facultatea de drept a primit 3.418 înscrieri, față de 271 la teologie, 61 la arte și 13 la medicină; colegiul doctorilor în drept, în cadrul căruia era ales rectorul (numit aici *primicerius*), asigura singur conducerea *studium*-ului.

Un alt fapt caracteristic e că papii de la Avignon și cardinalii lor au creat, în special în universitățile din sudul Franței, mai multe colegii destinate studenților în drept, în timp ce în secolul al XIII-lea colegiile erau în mod normal rezervate celor mai săraci și mai meritoși studenți, „artiștii” și teologii. La Bologna, Colegiul spaniolilor, întemeiat în 1367 de cardinalul Albornoz, primea 18 studenți la drept, față de doar 8 la teologie și 4 la medicină; toți trebuiau să fi parcurs pregătirea în gramatică și arte înainte chiar de a intra la colegiu.

Până la finalul schismei, papii de la Avignon și-au manifestat solitudinea pentru studiile juridice făcând din dascălii și studenții de la drept principalii beneficiari ai rezervelor și expectativelor pontificale. În Franța, în Anglia și în Spania, a te bucura de veniturile unui beneficiu ecleziastic a devenit mijlocul de existență normal al majorității membrilor facultății de drept. În vremea lui Ioan al XXII-lea, universitățile au luat obiceiul de a trimite periodic la Avignon lista acelor dintre membrii lor care puteau primi un beneficiu ecleziastic (erau așadar excluși de la acestea călugării cerșetori din facultățile de teologie,

medicii laici, studenții prea tineri ai facultăților de arte). *Registrele de cereri* din Arhivele Vaticanului ne-au păstrat un mare număr din aceste roluri (*rotuli*) universitare. Destul de concise inițial, aceste *rotuli* au luat o amploare considerabilă în anii schismei, căci papii rivali căutau să-și întărească facțiunea multiplicând favorurile; în 1378, universitățile franceze i-au prezentat 4.788 de cereri individuale lui Clement al VII-lea; în 1403, 4.478 lui Benedict al XIII-lea. De fapt, însăși inflația grațiilor pontificale le-a diminuat acestora valoarea; era din ce în ce mai greu să valorifici rapid o expectativă obținută dintre alte mii.

Pentru noi, în orice caz, practica acestor *rotuli* traduce avântul facultăților de drept în secolul al XIV-lea; ea dovedește bunăvoința papalității față de ele, convingerea sa că juriștii erau utili Bisericii; ea ne indică, în fine, profiturile foarte reale pe care mulți dintre ei le-au obținut din progresele centralizării pontificale, ceea ce a contribuit, fără îndoială, la ridicarea nivelului economic și social al universităților și la mai buna lor integrare între grupurile privilegiate ale societății. Mulți studenți în drept reușeau să obțină de la papă o prebendă sau o parohie care le plătea în mare parte studiile; regenții necăsătoriți, cumulând adesea două sau trei beneficii care le aduceau mai multe sute de livre, ocupau un loc onorabil în ierarhia averilor ecleziastice.

Să mai adăugăm, în fine, că aceste *rotuli* de cereri universitare sunt documente foarte prețioase pentru studierea recrutării sociale și geografice a universităților, care pot înlocui matricolele atunci când acestea lipsesc, cum este în general cazul la sfârșitul secolului al XIV-lea.

Oare această situație s-a degradat în secolul al XV-lea, odată cu declinul prerogativelor pontificale în materie de acordare a beneficiilor? În cazul Franței cel puțin, ar trebui,

pentru a afla, să se determine în ce măsură a fost aplicată în mod regulat dispoziția *Pragmatica sanctio* (1438) care rezerva posesorilor unei diplome 2/9 din prebendele și parohiile urbane ale regatului. În câteva universități, la sfârșitul secolului al XV-lea, se pare că doctorii s-au confruntat cu dificultăți economice; cei din Avignon au fost obligați în 1475 să solicite papei instituirea unor salarii fixe. Dar, în ansamblu, nimic nu ne permite să tragem concluzia unui declin general al facultăților de drept la sfârșitul Evului Mediu.

Ce rol au jucat juriștii ieșiți din universități în Biserica secolelor al XIV-lea și al XV-lea? Problema este dublă. Mai întâi ar trebui să știm pe ce funcții și în ce grupe ale clerului îi regăsim; sau ce responsabilități le erau încredințate, ce tipuri de cariere își creau în cadrul Bisericii? Apoi trebuie să aflăm care a fost, în diversele categorii de clerici, proporția deținătorilor unei diplome, pentru a aprecia influența lor reală și pentru a ști în ce măsură li se pot imputa universităților și universitarilor reușitele și eșecurile Bisericii din ultimele secole ale Evului Mediu.

Câteva lucrări recente oferă unele informații cu privire la aceste întrebări; dar, mai ales în ceea ce privește secolul al XV-lea, ele sunt încă prea puțin numeroase pentru a nu avea caracterul unor ipoteze provizorii.

Cel puțin în secolul al XIV-lea, cu siguranță curia pontificală a fost mediul cel mai primitiv pentru posesorii unei diplome; lucrările lui G. Mollat, B. Guillemain și J. Favier ne-au dat o idee destul de precisă privind alcătuirea ei. Cardinalii înșiși erau adesea trecuți prin universități; B. Guillemain a calculat că, din 1309 până în 1376, din 134 de cardinali, cel puțin 66 aveau diplome universitare; dintre aceștia, 71% aveau o diplomă în drept, canonic sau civil, față de doar 28% în teologie (și era vorba

mai ales de cardinali proveniți din ordinele cerșetoare) și 1% în arte. Printre înalții funcționari ai diverselor servicii ale curiei, proporția celor ce posedau o diplomă era chiar mai mare. Papii de la Avignon au ținut să se înconjoare de un personal administrativ competent și au văzut în pregătire și în diplomele universitare cea mai bună garanție a acestei competențe. Printre cei 52 de auditori ai Rotei recenzați între 1378 și 1417 de H. Gilles se numără cel puțin 46 de doctori și un licențiat în drept. Clericii din Cameră, referendarii, notarii papei, penitențiarii minori erau de asemenea, cu rare excepții (în general datorate abuzurilor de nepotism), doctori sau licențiați. De fapt, mulți dintre ei s-au făcut cunoscuți la început ca profesori într-o facultate înainte de a fi chemați la curie; în timp ce alții, luminați de experiența lor practică, au continuat în acest loc o operă teoretică importantă: fost profesor de drept canonic în Perugia, penitențiarul Alvarez Pelayo a devenit, cu lucrarea sa *De planctu ecclesiae*, unul dintre teoreticienii teocrației; Gilles Bellemère, auditor al Rotei și, în același timp, doctor al Universității din Avignon, a publicat o importantă culegere de *Decisiones* ale Rotei. În general, de altfel, activitatea jurisprudențială a doctorilor Rotei a completat în multe privințe *Corpus juris canonici*.

Pentru deținătorii unei diplome și studenți, existau încă, la un nivel inferior, numeroase locuri de ocupat la curie, în special în birourile cancelariei; mulți scribi erau bacalaureați în drept. În sfârșit, fiecare cardinal întreținea, pentru nevoile administrației sale personale, o întreagă *familia* de medici, auditori, procurori, secretari, servitori etc.; în fiecare *familia* a unui cardinal se aflau în mod normal, în funcțiile cele mai importante, unul sau doi licențiați, patru sau cinci bacalaureați ori studenți. Dacă

adăugăm la aceasta faptul că clericii de curie erau extrem de bine plasați pentru a profita de darurile benefice ale papilor, înțelegem că, în secolul al XIV-lea, Avignon a fost un pol de atracție excepțional pentru universitari. Cu siguranță aceasta este explicația înfloririi în epocă a universităților din sudul Franței, apropiate curiei și favorizate în special de papi. În 1378 și 1394, universitățile din Toulouse și din Avignon au putut să prezinte cancelariei *rotuli* de aproape 1.400 de nume, ceea ce indică, fără îndoială, pentru fiecare, efective totale de aproximativ 2.000 de studenți, majoritatea juriști.

Suntem mai puțin informați cu privire la situația din secolul al XV-lea. Pentru universitățile din sud, plecarea curiei a provocat o veritabilă „criză a locurilor de muncă”; Universitatea din Avignon, atât de activă în secolul al XIV-lea, nu a mai reunit, după 1420, decât aproximativ 250 de studenți; universitățile din Montpellier și Toulouse au cunoscut dificultăți mari, din care nu au ieșit decât după 1450; cea din Cahors vegetează complet mai bine de cincizeci de ani. Oare universitățile italiene, cele din Roma, din Perugia și mai ales din Bologna, au profitat de întoarcerea papalității la Roma? Fără îndoială, însă declinul centralizării pontificale și apariția, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a venalității oficiilor curiale au făcut, se pare, ca posibilitățile oferite posesorilor unei diplome să fie mult mai puțin numeroase decât în Avignon în secolul al XIV-lea.

Orașele episcopale erau de asemenea centre de atracție pentru clericii care aveau o diplomă. Desigur, mulți episcopi și canonici, mai ales ca dețeați ai familiilor importante, nu trecuseră prin universități; însă numeroși profesori de drept, mai ales dintre cei care ocupaseră de asemenea funcții în curie, își încheiau cariera ca episcopi.

Și în unii capituli – din Narbonne și din Saint-Sernin de Toulouse, de exemplu, pentru Languedoc – se găseau în permanență, alături de nobili, numeroși deținători ai unei diplome. Pe de altă parte, în fiecare curie episcopală existau câteva funcții ce reveneau în mod normal unor posesori ai unei diplome: reprezentantul oficial și vicarul general erau licențiați în drept; secretarul episcopului și dascălul școlii catedrale (dacă exista una) erau de asemenea foști studenți. Chiar și în orașele universitare proporția dascălilor și a studenților în clerul local era în mod evident foarte mare; în timp ce doctorii dețineau prebende în diversele consilii de canonici ale orașului, studenții își disputau numeroasele demnități de capelani pe care fundațiile pioase, votive sau funerare, le-au multiplicat în parohii și mănăstiri la sfârșitul Evului Mediu.

În schimb, în celelalte categorii de clerici, proporția posesorilor unei diplome ieșiți din universități era mult mai redusă. Așa se întâmplă în cazul călugărilor regulari tradiționali, la care această penurie se explică, fără îndoială, mai puțin prin interdicțiile canonice și prin tradițiile antiuniversitare ale culturii monastice, cât prin dezordinile, mizeria și decadența în care căzuseră multe mănăstiri la sfârșitul Evului Mediu.

La fel, proporția deținătorilor unei diplome pare să fi fost destul de mică în rândul clerului parohial. Dacă marile parohii urbane erau adesea încredințate unui licențiat sau unui doctor – Gerson a fost preot la Saint-Jean-en-Grève, la Paris –, posesorii unei diplome acceptau rareori să se retragă într-o parohie la țară; doar condamnările l-au obligat pe Wycliff să-și încheie viața în parohia sa din Lutterworth. În mod normal, deținătorii unei diplome înzestrați cu un beneficiu rural se mulțumeau să-și primească veniturile de pe urma lui și să numească în locul